

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันโครงสร้างอายุของประชากรในประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก โดยในปีพ.ศ. 2513 ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรวัยเด็ก : วัยแรงงาน : วัยสูงอายุ เท่ากับ 45.12 : 49.99 : 4.89 ตามลำดับ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ [สศช.], 2551) และในปี พ.ศ. 2553 เปลี่ยนแปลงเป็น 19.49 : 67.52 : 12.99 ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ [สสช.], 2553) สัดส่วนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการลดลงของประชากรวัยเด็กอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันประชากรวัยสูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) กลับมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น และยังมีแนวโน้มเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อประชากรวัยแรงงานที่มีสัดส่วนสูงมากในปัจจุบันต่างทยอยเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับที่นายแพทย์พลเดช ปิ่นประทีป อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้คาดการณ์แนวโน้มจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุไว้ว่า ปี พ.ศ. 2568 ผู้สูงอายุจะมีจำนวนถึง 13,958,000 คน หรือร้อยละ 19.2 ของประชากรทั้งหมด และจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนในปี พ.ศ. 2593 ผู้สูงอายุจะมีจำนวนสูงถึง 20,702,000 คน หรือร้อยละ 27.8 หรือมากกว่า 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด (การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง, 2550)

การที่สัดส่วนผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ นี้ สืบเนื่องมาจากอัตราการเกิดและภาวะเจริญพันธุ์ของคนไทยในแต่ละปีมีแนวโน้มลดลง รวมทั้งคนไทยมีแนวโน้มอายุคาดเฉลี่ยที่ยืนยาวขึ้น (UNFPA Thailand, 2006; เอลิมพล แจ่มจันทร์, 2555) จากในอดีตเมื่อ 40-50 ปีก่อนคนไทยมีอายุเฉลี่ยเพียง 50 ปีเท่านั้น ปัจจุบันคนไทยมีอายุเฉลี่ยถึง 73 ปี โดยผู้หญิงมีอายุยืนยาวกว่าโดยเฉลี่ย 76 ปี ในขณะที่ผู้ชายมีอายุโดยเฉลี่ย 70 ปี และคาดว่าในอีก 20-30 ปีข้างหน้าประชากรไทยจะมีอายุเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 80 ปี ทั้งนี้เป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ทำให้คนรอดชีวิตมากขึ้นและอัตราการตายในทุกกลุ่มอายุลดลง (ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมาว่าพัฒนางศ์, 2555)

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เกิดขึ้น ทำให้ในปัจจุบันประเทศไทยกำลัง "ก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (Ageing society)" คือ การมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปรวมเพศชายและเพศหญิงมากกว่า 10% ของประชากรทั้งประเทศ และจากแนวโน้มการเพิ่มสูงขึ้น

ของสัดส่วนประชากรสูงอายุทำให้ประมาณการได้ว่าภายใน 20 ปีข้างหน้า ประเทศไทยจะเข้าสู่การเป็น "สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society)" คือ การมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปรวมเพศชายและเพศหญิงมากกว่า 20% ของประชากรทั้งประเทศ (พวงทอง ไกรพิบูลย์, ม.ป.ป.)

การเข้าสู่ภาวะประชากรสูงอายุดังกล่าวจะมีผลต่อสภาพทางสังคม สภาพเศรษฐกิจและการจ้างงาน ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรทางสุขภาพและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่องในระยะยาว (การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง, คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ [กผส.], 2553) อาทิ การที่ภาครัฐบาลจะต้องจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรเพื่อผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ทั้งในส่วนของเบี้ยยังชีพ การประกันสังคม การให้บริการด้านสาธารณสุข สวัสดิการผู้สูงอายุ และเงินบำนาญสำหรับผู้เกษียณ (UNFPA Thailand, 2006) การลดลงของขนาดกำลังแรงงานและการจ้างงานในประเทศ ซึ่งจะทำให้ผลผลิตรวมของประเทศลดลงตามไปด้วย หากเราไม่สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตได้ เป็นต้น (ทิพย์สุดา ถาวรามร, 2554)

สำหรับผลกระทบต่อผู้สูงอายุโดยตรง คือเรื่องความเป็นอยู่และสวัสดิภาพ เนื่องจากเมื่อคนเราเข้าสู่วัยสูงอายุย่อมมีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตเกิดขึ้นหลายประการ โดย สุมาลี สังข์ศรี (2540) และ อุบลรัตน์ เพ็งสถิต (2551) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงโดยรวมของผู้สูงอายุ สรุปได้ 3 ด้านคือ 1) การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายและสมอง ซึ่งเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา มากไปกว่านั้นบางรายยังมีการเจ็บป่วยเรื้อรัง 2) การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เกิดภาวะการสูญเสียบทบาทในการทำงาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนและบุคคลอื่นในสังคมลดลง การสูญเสียบทบาทหัวหน้าครอบครัว ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยทำให้ห่างเหินกับบุตรหลาน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ บางรายพ้นจากการทำงานประจำแล้วจึงไม่มีรายได้เหมือนเมื่อก่อน ทำให้ต้องเป็นภาระกับบุตรหลาน และ 3) การเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ เกิดจากการที่ผู้สูงอายุต้องเปลี่ยนแปลงสภาวะและวิถีชีวิตของตนเองทั้งร่างกาย สังคม ครอบครัว และเศรษฐกิจ จึงทำให้ผู้สูงอายุเกิดอาการซึมเศร้า ว้าวุ่น และรู้สึกว่าตนเองไร้ค่า ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุไม่สามารถดูแลตนเองได้ดังในอดีตหรือพึ่งพาตนเองได้น้อยลง และจำต้องอยู่ใน "ภาวะพึ่งพิง" (Dependency) ผู้อื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ขณะที่ผู้สูงอายุซึ่งต้องพึ่งพิงวัยแรงงานเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แนวโน้มของจำนวนและศักยภาพของประชากรวัยแรงงานผู้ที่จะรับภาระดูแลผู้สูงอายุกลับลดน้อยลง โดยภาวะพึ่งพิงของประชากรสูงอายุต่อประชากรวัยแรงงานสามารถอธิบายได้ด้วยอัตราส่วนของจำนวนวัยแรงงานต่อผู้สูงอายุ 1 คน ที่เรียกว่า "อัตราส่วนเกื้อหนุนผู้สูงอายุ" (Potential support ratio: PSR) ในอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2543 พบว่า วัยแรงงาน 7 คน จะช่วยกันดูแลผู้สูงอายุ 1 คน เปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2554

พบว่า วิทยากรงาน 5.5 คน จะช่วยกันดูแลผู้สูงอายุ 1 คน และคาดว่าในอีกประมาณ 20 ปีข้างหน้า อัตราส่วนจะลดลงเหลือเพียงวิทยากรงาน 2 คนเท่านั้นที่ต้องแบกรับภาระดูแลผู้สูงอายุ 1 คน (ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์, 2549; สศช., 2551; ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2555) เมื่อประกอบกับสถานการณ์การหลังไหลของแรงงานและการย้ายถิ่นของประชากรเข้ามาสู่สังคมเมืองที่ทำให้ครอบครัวไทยในปัจจุบันมีขนาดเล็กลงหรือกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งในปี พ.ศ. 2553 ครอบครัวไทยมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยเพียง 3 คนเท่านั้น (คณะทำงานสุขภาพคนไทย, 2555) ย่อมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความสามารถในการดูแลและเกื้อหนุนผู้สูงอายุของประชากรวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลงตามไปด้วย ดังนั้นผู้สูงอายุจึงมีแนวโน้มที่จะต้องอยู่คนเดียวหรืออยู่กับคู่สมรสตามลำพังโดยไม่มีบุตรหลานดูแลเพิ่มขึ้น หลายรายต้องอยู่อย่างยากลำบาก ไร้ที่พึ่งพิง กลายเป็นปัญหาทางสังคมตามมา

จากสถานการณ์ผู้สูงอายุในประเทศไทยและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตเมื่อสังคมไทยมีจำนวนผู้สูงอายุมากขึ้น ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและร่วมกันกำหนดนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุขึ้นเป็นนโยบายระดับชาติ เพื่อคุ้มครอง ส่งเสริม และสนับสนุนสถานภาพ บทบาท และกิจกรรมผู้สูงอายุ อาทิ แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2552) พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 และจัดตั้งสำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ โดยมีเป้าหมายที่จะทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคง ทั้งในด้านรายได้เพื่อยังชีพ ด้านสุขภาพอนามัย สวัสดิการการอยู่อาศัย การได้รับบริการสาธารณสุขและการศึกษาอย่างทั่วถึง เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นำไปสู่ “สังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ” ได้ในอนาคต (ทศพนธ์ นรทัศน์, 2552ข; ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2555)

นอกจากการตระหนักถึงสภาพปัญหาของผู้สูงอายุและความร่วมมือจากภาครัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชุมชน และบุคคลในครอบครัวของผู้สูงอายุแล้ว ในการพิจารณาวางแผนทางการดำเนินงานและจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้กับผู้สูงอายุ นั้น ต้องให้ความสำคัญในเรื่องความต้องการของผู้สูงอายุด้วย โดยการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ต้องตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุให้มากที่สุด (สุมาลี สังข์ศรี, 2540:) ซึ่งจากการศึกษาเรื่องความต้องการของผู้สูงอายุในเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยพบว่า นอกจากความต้องการทางกาย จิตใจ เศรษฐกิจ สังคม และสวัสดิการต่างๆ แล้ว ผู้สูงอายุยังมีความต้องการอีกประการหนึ่งที่สำคัญและจำเป็นเช่นกัน ได้แก่ ความต้องการการศึกษาและการได้รับความรู้ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เช่นเดียวกับวัยอื่น เพื่อนำมาใช้ในการดูแลตนเองและปรับตัวอย่างเหมาะสม (สุธีรา นุ้ยจันทร์, 2530, อ้างถึงใน สุมาลี สังข์ศรี, 2540; พรเทพ มนตรีวัชรินทร์, 2547; วัทนา จันทร์โกล, 2552) ทั้งนี้เพราะ

ในความเป็นจริงแล้ว ผู้สูงอายุยังต้องการจะช่วยเหลือตนเองและพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ก่อนที่จะไปเป็นภาระแก่บุตรหลาน มากไปกว่านั้นยังต้องการช่วยบุตรหลาน ช่วยครอบครัว และช่วยเหลือสังคมในสิ่งที่ตนเองจะทำได้อีกด้วย (สุมาลี สังข์ศรี, 2540)

งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาและผู้สูงอายุหลายชิ้นก็ได้สนับสนุนว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความต้องการการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตมาก โดยผู้สูงอายุมีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพอนามัยมากที่สุด ตามมาด้วยด้านจิตใจและกิจกรรมทางสังคม ขณะที่ด้านเศรษฐกิจหรือการเพิ่มทักษะทางอาชีพอยู่ในระดับน้อย (พรเทพ มนตร์วีชรินทร์, 2547; ปณิธาน วัฒนพานิชกิจ, 2548; อรอำไพ บุรานนท์, 2554)

นอกจากนี้ในงานวิจัยของ พรเทพ มนตร์วีชรินทร์ (2547) ยังพบแนวทางการจัดการศึกษาที่ผู้สูงอายุเสนอไว้ว่าควรจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผ่านกิจกรรมด้านข้อมูลข่าวสารมากที่สุด รองลงมาคือ กิจกรรมด้านการฝึกทักษะ และกิจกรรมด้านความรู้พื้นฐาน ตามลำดับ โดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า ต้องการข้อมูลข่าวสารเพื่อทันโลก ทันเหตุการณ์ และนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สติปัญญา คุณธรรม และสังคม

ดังนั้นการที่ผู้สูงอายุจะช่วยเหลือและพึ่งพาตนเองให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพนั้น จำเป็นต้องได้รับความรู้และข้อมูลข่าวสารต่างๆ อยู่เสมอ เพราะความรู้และข้อมูลข่าวสารจะทำให้ผู้สูงอายุได้รับแนวทางในการจัดการและปรับตัวต่อภาวะการเปลี่ยนแปลงหรือปัญหาหลากหลายด้านที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตบั้นปลายของตนเองได้อย่างเหมาะสม ทั้งยังช่วยกระตุ้นและพัฒนาให้ผู้สูงอายุมีความทันสมัยและก้าวทันสถานการณ์ในสังคมปัจจุบันได้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2540; สุรกุล เจนอบรม, 2541; เพ็ญแข ประจวบปัจฉิม, 2545, อ้างถึงใน พรเทพ มนตร์วีชรินทร์, 2547)

ความรู้และข้อมูลข่าวสารไม่ได้จำเป็นในการเตรียมความพร้อมเฉพาะช่วงก่อนที่ผู้สูงอายุจะพ้นจากหน้าที่การงานหรือเกษียณอายุเท่านั้น แต่มีความจำเป็นทุกช่วงเวลาตลอดด้วยของผู้สูงอายุก็ว่าได้ เพราะความรู้และข้อมูลข่าวสารจะช่วยให้ผู้สูงอายุก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงทุกขณะได้อย่างเหมาะสม (สุมาลี สังข์ศรี, 2540) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” (Lifelong Learning) ที่ว่า บุคคลควรมีการเรียนรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง ต้องมีการเพิ่มเติมความรู้ ทักษะ และทัศนคติของการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยสามารถเรียนรู้ได้ในทุกช่วงเวลาของชีวิต ทุกสถานที่ เรียนรู้ได้ทั้งจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ ครอบคลุม

การศึกษาทุกประเภททุกระดับ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ (“การศึกษาตลอดชีวิต,” ม.ป.ป.; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549)

การตระหนักถึงความต้องการและความสำคัญของความรู้และข้อมูลข่าวสารสำหรับผู้สูงอายุนี้ ได้รับการต่อยอดไปสู่การดำเนินงานเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืนในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2552) ซึ่งได้มีการกำหนดมาตรการด้านการศึกษาและมาตรการด้านการเข้าถึงความรู้และข้อมูลข่าวสารของผู้สูงอายุไว้เป็นแนวทางสำคัญ โดยมาตรการดังกล่าวจะบรรยายละเอียดไว้ ดังนี้

มาตรการ การให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ภายใต้ยุทธศาสตร์ข้อที่ 1 ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ

1) ส่งเสริมการเข้าถึง และพัฒนาการจัดบริการการศึกษา และการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อความเข้าใจชีวิตและพัฒนาการในแต่ละวัย และเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุที่เหมาะสม

2) รมรณคคีให้สังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ

มาตรการส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อ ภายใต้ยุทธศาสตร์ข้อที่ 2 ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ

1) ส่งเสริม สนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

2) ส่งเสริมการผลิต การเข้าถึงสื่อ และการเผยแพร่ข่าวสารสำหรับผู้สูงอายุ

3) ดำเนินการให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและสื่อต่างๆ นั้นสามารถทำได้หลากหลายวิธี แต่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารโดยเฉพาะคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้ปฏิวัติการส่งต่อข้อมูลข่าวสารหรือสารสนเทศ (Information) ให้สามารถแพร่กระจายไปได้ทั่วโลกอย่างรวดเร็วและไม่จำกัด จนเป็นที่มาของ “ยุคข้อมูลข่าวสาร” (Information age) รวมทั้งการพัฒนา รูปแบบและช่องทางการสื่อสารและการส่งต่อข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อใหม่ (New media) ในรูปแบบดิจิทัลที่มีความสามารถเชื่อมโยงกับเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้อย่างแพร่หลายนั้น ทำให้การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้การใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเพื่อเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในโลกออนไลน์เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่มีความจำเป็นและเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในปัจจุบัน

ในยุคข้อมูลข่าวสารนี้ คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของทุกคนอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ ทั้งเด็ก วัยรุ่น วัยทำงาน และแม้แต่ผู้สูงอายุ (ทศพนธ์ นรทัศน์, 2552ข) เพราะไม่ว่าจะเป็นผู้ใช้งานคอมพิวเตอร์โดยตรงเพื่อการทำงาน การเรียน การหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร การติดต่อสื่อสาร และความบันเทิง หรือผู้คนที่ทั่วไปซึ่งได้รับประโยชน์จากคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตผ่านกิจกรรมแทบจะทุกด้านในชีวิตประจำวัน เช่น การชำระค่าสินค้า บริการและสาธารณูปโภค การสั่งอาหาร การใช้บริการระบบขนส่งมวลชน การทำธุรกรรมการเงินทางธนาคาร การเข้ารับบริการทางสุขภาพ ระบบฐานข้อมูลของรัฐและเอกชน การติดต่อสื่อสาร การรับและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น จนเริ่มมีกระแสแนวคิดของบุคคลบางกลุ่มว่า “คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้กลายมาเป็นปัจจัยที่ 5 ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบัน” (ราจิต แสงชูโต, 2552; มีเดียมอนิเตอร์, 2555) โดยแนวคิดดังกล่าวเป็นมุมมองเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตตามการรับรู้ของคนรุ่นใหม่หรือผู้ที่เกิดในยุคคอมพิวเตอร์ที่มีความคุ้นเคยและเติบโตขึ้นมาพร้อมกับความก้าวหน้าของคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตจนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่แทบจะขาดไม่ได้ (ฉัญฐา ภาวะตะศิลาปิน, 2544)

อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุหรือผู้ที่เกิดก่อนยุคคอมพิวเตอร์อาจไม่ได้เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว เพราะจากข้อมูลผลสำรวจการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2548 - 2554 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า การใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ในประเทศไทยยังมีสัดส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับวัยอื่นๆ โดยล่าสุดในปีพ.ศ. 2554 ผู้ใช้คอมพิวเตอร์ที่เป็นผู้สูงอายุคิดเป็นเพียงร้อยละ 1.09 ของจำนวนผู้ใช้คอมพิวเตอร์ทั้งหมด 19,941,150 คนทั่วประเทศ

จันทนา ทองประยูร (2552) ทำการศึกษาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การใช้อินเทอร์เน็ตในผู้สูงอายุ และพบว่าปัจจัยสำคัญที่สุดที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังไม่เห็นคุณค่าของการใช้ ประกอบกับปัจจัยด้านความซับซ้อนในการใช้งานของคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ทำให้ผู้สูงอายุบางท่านเกิดความรู้สึกว่าคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตล้าสมัยและยากที่ผู้สูงอายุจะเรียนรู้ได้ จนนำไปสู่ความกลัวคอมพิวเตอร์ (Computer anxiety) ซึ่งทั้งสองปัจจัยนี้ถือเป็นอุปสรรคด้านแรกในการเปิดรับคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุหรือผู้ที่เกิดก่อนยุคคอมพิวเตอร์

ความเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมและค่อนข้างมีความสลับซับซ้อนของคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ทำให้ผู้ที่ไม่ได้เกิดร่วมยุคกับคอมพิวเตอร์ต้องผ่านกระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมก่อน และจากความซับซ้อนยากต่อการใช้งานทำให้กระบวนการตัดสินใจยอมรับเกิดขึ้นได้ช้า (Rogers and Shoemaker, 1971, อ้างถึงใน ฉัญฐา ภาวะตะศิลาปิน, 2544)

ดังนั้นปัจจัยส่งเสริมการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตในผู้สูงอายุที่สำคัญจึงได้แก่ การสร้างความรับรู้ประโยชน์จากการใช้ (จันทนา ทองประยูร, 2552) เพื่อให้ผู้สูงอายุเปิดใจยอมรับ และปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้ง่ายขึ้น โดยครอบครัว บุตรหลาน ชมรมผู้สูงอายุ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสื่อมวลชน ควรมีส่วนช่วยกระตุ้นและสนับสนุนให้ผู้สูงอายรรู้และยอมรับประโยชน์ของคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตที่มีส่วนช่วยให้ผู้สูงอายุมีชีวิตบั้นปลายอย่างมีความสุขและสามารถปรับตัวเข้ากับยุคโลกาภิวัตน์ได้

ในปัจจุบันเราจึงได้เห็นความพยายามเผยแพร่บทความหรืองานวิจัยต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่า อินเทอร์เน็ตมีประโยชน์ต่อผู้สูงอายุหลายประการ ได้แก่ ช่วยจัดความกลัวเปลี่ยนเป็นความกล้าที่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ก้าวทันโลกทันเหตุการณ์ สามารถรับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเอง ช่วยลดช่องว่างระหว่างวัย พัฒนาคความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงอายุและลูกหลาน ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ช่วยฝึกสมองป้องกันโรคอัลไซเมอร์ และยังช่วยสร้างสังคมใหม่ให้กับผู้สูงอายุได้อีกด้วย (ทศพนธ์ นรทัศน์, 2552ข)

ตารางที่ 1.1 สถิติการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ระหว่างปี.ศ. 2548 - 2554

ปีพ.ศ.	จำนวนผู้สูงอายุ อายุ 60 ปีขึ้นไป (คน)	จำนวนผู้สูงอายุที่ใช้ คอมพิวเตอร์		จำนวนผู้สูงอายุที่ใช้ อินเทอร์เน็ต	
		จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
2554	8,171,728	218,166	2.67	165,163	2.02
2553	7,870,138	105,809	1.34	80,453	1.02
2552	7,558,899	95,194	1.25	65,670	0.86
2551	7,244,133	106,972	1.47	60,284	0.83
2550	7,073,129	77,869	1.10	46,075	0.65
2549	6,878,530	65,902	0.95	34,499	0.50
2548	6,719,644	61,266	0.91	34,618	0.51

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). ผลสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2548 - 2554. วันที่เข้าถึงข้อมูล 30 กันยายน 2555, แหล่งที่มา http://service.nso.go.th/nso/nso_center/project/search_center/23project-th.htm

แม้ว่าผู้สูงอายุในประเทศไทยยังมีการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเป็นส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับวัยอื่นๆ แต่จากตารางที่ 1.1 ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจว่า แนวโน้มการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในประเทศไทยกลับเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2554 มีผู้สูงอายุใช้คอมพิวเตอร์จำนวน 218,166 คน ในจำนวนนี้มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตรวมด้วย 165,163 คน ซึ่งเพิ่มขึ้นกว่าสองเท่าจากปี พ.ศ. 2553 ที่มีผู้สูงอายุใช้คอมพิวเตอร์จำนวน 105,809 คน ซึ่งมีการใช้อินเทอร์เน็ตรวมด้วย 80,453 คน

ผู้วิจัยวิเคราะห์ที่น่าจะเป็นผลมาจากความพยายามส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศแก่ประชาชนทุกระดับ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ ตามแผนแม่บทเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของประเทศไทย ฉบับที่ 2 ที่กำหนดช่วงเวลาดำเนินการตามแผนระหว่างปีพ.ศ. 2552-2556 ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ตั้งแต่ช่วงพ.ศ. 2552 เป็นต้นมา มีการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมของหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตให้แก่ผู้สูงอายุ อาทิ โครงการพัฒนาสังคมแห่งความเท่าเทียมด้วยไอซีทีของกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ที่มีการจัดโครงการอบรมไอซีทีสำหรับผู้พิการและผู้สูงอายุ และการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ไอซีทีที่ชุมชน รวมถึงชมรมเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อความเท่าเทียม (ICT for All) และอีกหลายหน่วยงานที่ริเริ่มจัดโครงการอบรมคอมพิวเตอร์สำหรับผู้สูงอายุขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

ข้อมูลข้างต้นยังสะท้อนให้เราเห็นว่า ผู้สูงอายุหลายท่านในปัจจุบันสามารถก้าวข้ามปราการด่านแรก โดยตระหนักแล้วว่า ผู้สูงอายุสามารถใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้เช่นเดียวกับวัยอื่นๆ โดยอายุหรือวัยไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้เพื่อใช้ประโยชน์จากสื่อใหม่ เพราะแท้จริงแล้วผู้สูงอายุสามารถเรียนรู้การใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้ไม่ยาก จึงกล้าที่จะเปิดรับและเรียนรู้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตมากขึ้น และมีผู้สูงอายุหลายท่านที่ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นประจำ

สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ความต้องการการพัฒนาคูณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนเมืองในสังคมยุคแห่งการเรียนรู้” ของ วัทนี จันทรโถกุล (2552) ที่พบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนเมืองมีความต้องการได้รับการพัฒนาคูณภาพชีวิตหลากหลายประเด็น ความต้องการประการหนึ่งที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมเมือง คือ การเรียนรู้จากสื่ออินเทอร์เน็ตหรือสื่อคอมพิวเตอร์ ประกอบกับข้อเท็จจริงที่ปรากฏให้เห็นในโลกออนไลน์ที่ปัจจุบันเราสามารถพบเห็นการใช้งานอินเทอร์เน็ตเพื่อค้นหาข้อมูลข่าวสาร ติดต่อสื่อสารผ่านทางอีเมล (e-mail) หรือการส่งต่อความรู้และแสดงความคิดเห็นผ่านบล็อก (Blog) เฟซบุ๊ก (Facebook) หรือทวิตเตอร์ (Twitter) ของผู้สูงอายุได้ทั่วไป

ตัวอย่างผู้สูงอายุท่านหนึ่งที่เริ่มต้นการเรียนรู้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตจากสมาชิกในครอบครัว คือคุณศรีสวรรค์ พรหมหา แม่ค้าตลาดเคหะร่มเกล้า เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร ซึ่งจบการศึกษาเพียงแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และจับแต่กระทะและตะหลิวมาตลอดทั้งชีวิต แต่แล้ววันหนึ่งต้องมาเรียนรู้เรื่องคอมพิวเตอร์เมื่ออายุ 55 ปี ด้วยความจำเป็นที่ต้องใช้ติดต่อกับลูกชายซึ่งไปทำงานต่างประเทศ เริ่มต้นลูกชายได้ช่วยสอนทักษะขั้นพื้นฐาน เปิด ปิด พิมพ์ เว้นวรรค ย่อหน้า และการเข้าสู่โลกของโซเชียล เน็ตเวิร์ก (Social network) ผ่านโปรแกรมสนทนา MSN Messenger และเฟซบุ๊ก (Facebook) จากนั้นเมื่อคุ้นเคยกับคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตมากขึ้นจึงทำตามความฝันที่สั่งสมจากการรักษารอานมาตลอดทั้งชีวิต ด้วยการเริ่มต้นเขียนงานนวนิยายขึ้นแรกในบล็อก (Blog) ของตนเอง (“เมื่อ...ฝันที่ละบรรทัด...เป็นจริง,” 2555) ปัจจุบันนวนิยายเรื่อง “ฝันที่ละบรรทัด” ได้รับการตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน และชื่อของคุณศรีสวรรค์ พรหมหา ก็เป็นที่รู้จักและได้รับยกย่องในฐานะแบบอย่างของผู้สูงอายุที่ดำเนินตามแนวทางการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสามารถใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเป็นสื่อกลางในการสื่อสารได้เช่นเดียวกับวัยอื่นๆ

อย่างไรก็ตามเราต้องยอมรับว่า ปัญหาช่องว่างทางดิจิทัล (Digital divide) ในกลุ่มผู้สูงอายุยังคงมีอยู่ แต่ปัญหาหลักไม่ใช่เรื่องการเข้าถึงเทคโนโลยีดังเช่นในอดีตแล้ว เพราะทุกวันนี้เครื่องคอมพิวเตอร์มีราคาถูกลงมาก ทำให้คนทั่วไปรวมถึงผู้สูงอายุสามารถซื้อหามาใช้ได้มากขึ้น รวมทั้งในอดีตที่ผ่านมามหาวิทยาลัยได้เน้นการแก้ปัญหาเรื่องการเข้าถึงเป็นหลัก โดยได้จัดให้บริการคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสาธารณะให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้มากขึ้น อาทิ ศูนย์การเรียนรู้ไอซีทีชุมชน ดังนั้นแนวทางการลดช่องว่างทางดิจิทัลในกลุ่มผู้สูงอายุจึงต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่ง ศิริวรรณ อนันต์โท (2552) อธิบายไว้ว่า การขาดความรู้ในการใช้คอมพิวเตอร์และแรงจูงใจในการก้าวเข้ามาในโลกไอซีทีของผู้สูงอายุ กลายเป็นปัญหาที่สำคัญมากกว่าในช่วงเวลาปัจจุบัน

การเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุแตกต่างจากการเรียนรู้ของเด็กหรือคนวัยหนุ่มสาวที่เกิดมาในยุคเทคโนโลยี ซึ่งมีความคุ้นเคยและมีพฤติกรรมการเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีด้วยวิธีการลองผิดลองถูกด้วยตนเองและการเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อน ในขณะที่ผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับการใช้เหตุผล คิดอย่างเป็นระบบ และกระบวนการที่เป็นขั้นเป็นตอน (ศิริวรรณ อนันต์โท, 2552) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ยากที่ผู้สูงอายุจะก้าวเข้ามาลองผิดลองถูกใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตด้วยตัวเองได้

สอดคล้องกับงานวิจัยของหทัยรัตน์ บุญเสมอ (2541) ที่ได้อธิบายว่า วิธีการเรียนรู้ของผู้สูงอายุนั้นมีแบบแผนที่แตกต่างไปจากวิธีการเรียนรู้ของคนวัยอื่นๆ เช่น ผู้สูงอายุชอบการสังเกต

จากการสาธิตมากกว่าที่จะลงมือปฏิบัติในทันที ฉะนั้นหากจัดให้ผู้สูงอายุไปใช้วิธีการเรียนรู้ของคนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุก็จะพบกับความล้มเหลวในการเรียนรู้ (กาญจนา แก้วเทพ, นันทกา สุธรรมประเสริฐ และเอกธิดา เสริมทอง, 2554)

ผู้สูงอายุที่ไม่เคยมีพื้นฐานด้านคอมพิวเตอร์มาก่อนจึงต้องได้รับการถ่ายทอดหรือสอนโดยผู้ที่มีความรู้ทางด้านคอมพิวเตอร์และเข้าใจลักษณะการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุโดยเฉพาะเนื่องด้วยลักษณะเฉพาะของคอมพิวเตอร์ในเรื่องวิธีการเข้าถึงที่มีลักษณะและขั้นตอนที่ซับซ้อน ต้องอาศัยการจดจำและฝึกฝน การทำงานของระบบเป็นไปด้วยความรวดเร็ว (หม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์, 2546; กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2554) ซึ่งสวนทางกับความสามารถในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ จึงทำให้ผู้สอนต้องปรับวิธีการสอนและการสื่อสารกับผู้สูงอายุเพื่อช่วยเติมเต็มให้ผู้สูงอายุสามารถเรียนและเข้าใจการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้

สอดคล้องงานวิจัยเรื่อง บทบาทของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์กับการสร้างความสัมพันธ์แบบชุมชนเสมือนของผู้สูงอายุสมาชิก OPPIY Club ของหม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์ (2546) ที่ได้ข้อค้นพบถึงความจำเป็นที่ผู้สูงอายุต้องเรียนรู้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตจากโครงการหรือหลักสูตรอบรมเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุว่า

1) ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ในการเรียนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตจากหลักสูตรของโรงเรียนหรือสถาบันคอมพิวเตอร์ทั่วไปมาก่อนนั้นไม่สามารถประสบความสำเร็จในการเรียนได้ เพราะผู้สูงอายุเรียนรู้ได้ช้ากว่า ความจำไม่ดี ลืมเร็ว หากซักถามบ่อยก็ทำให้อาจารย์และคนอื่น ๆ เสียเวลา ทำให้เรียนไม่ทันคนอื่น ๆ รวมทั้งเป้าหมายการใช้งานก็แตกต่างกันตามวัย

2) ผู้สูงอายุที่เคยให้บุตรหลานหรือคนในครอบครัวสอนคอมพิวเตอร์ให้ มักจะประสบปัญหาเรื่องการสื่อสารระหว่างวัย เพราะบุตรหลานไม่มีทักษะในการสอน ไม่เข้าใจข้อจำกัดในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ บางครั้งอาจถึงขั้นทะเลาะกันและทำให้ผู้สูงอายุไม่กล้าที่จะใช้อีกเพราะกลัวทำให้คอมพิวเตอร์เสียหาย

3. ผู้สูงอายุที่ซื้อหนังสือคู่มือการใช้งานคอมพิวเตอร์มาศึกษาเอง ก็พบว่าคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตซับซ้อนและมีคำศัพท์เฉพาะที่ยากเกินกว่าจะทำความเข้าใจได้ด้วยคำอธิบายในหนังสือเท่านั้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุจำเป็นต้องเรียนรู้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตจากโครงการหรือหลักสูตรอบรมเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุที่แตกต่างไปจากการฝึกอบรมที่มีอยู่ทั่วไป โดยควรจัดให้เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นทางการและจัดกลุ่มเรียนเฉพาะผู้สูงอายุด้วยกัน (ศิริวรรณ อนันต์โท, 2552)

ปัจจุบันผู้วิจัยพบว่า กรณีที่ผู้สูงอายุมีรายได้เพียงพอสามารถสมัครเรียนกับบริษัท สถาบัน หรือองค์กรเอกชนที่เปิดสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุได้ โดยผู้สูงอายุในชมรม OPPY หรือ Old People Playing Young Club เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้อินเทอร์เน็ตและอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในประเทศไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม ชมรม OPPY ก่อตั้งขึ้นโดยคุณหญิงชัชวีร์ จาติกวณิช ภายใต้การดำเนินงานของแผนกเลิร์นนิ่งมีเดีย บริษัท ลีอกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน) ชมรม OPPY เปิดตัวอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2543 ปัจจุบันมีสมาชิกเข้าร่วมชมรมกว่า 3,500 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไป ได้เรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตในบรรยากาศของการเรียนที่สนุกสนานและเป็นการตนเอง เพื่อจัดความกลัวและกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเปิดใจกว้างรับเทคโนโลยีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต (ชมรมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเพื่อผู้สูงอายุ, 2555)

หลักสูตรคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตขั้นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ หรือ “มือใหม่หัดเล่นคอมพิวเตอร์” ของชมรม OPPY ได้รับการออกแบบมาเพื่อให้เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ นอกเหนือจากการปรับตัวสื่อ คือ ตัวคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี เช่น การใช้คอมพิวเตอร์จอแบน เพื่อลดอาการสายตาสั้นของผู้สูงอายุ การกำหนดให้คอมพิวเตอร์พูดข้อความหรือการเพิ่มขนาดของสิ่งที่ปรากฏบนเว็บเพจ เพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้งานสำหรับผู้สูงอายุแล้ว ยังต้องมีการปรับวิธีการเข้าสู่การใช้ โดยการออกแบบหลักสูตรใหม่สำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะที่มีลักษณะการสอนให้ทำเป็นขั้นตอน การอธิบายอย่างละเอียด การตอบคำถามซ้ำ การส่งสมัชชาระยะ และการนำไปใช้งานได้จริง (หม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์, 2546)

นอกจากนี้การที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่เข้าเรียนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตกับชมรม OPPY เป็นผู้สูงอายุในสังคมเมือง มีฐานะและระดับการศึกษาที่ดี และเป็นผู้สูงอายุที่เกษียณตัวเองจากการทำงานแล้ว ทำให้มีพื้นฐานความรู้ภาษาอังกฤษและการพิมพ์ดีดอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานจึงไม่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตตามหลักสูตรการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของชมรม OPPY (หม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์, 2546)

จากความสำเร็จของชมรม OPPY ในการจัดอบรมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบกับในปัจจุบันผู้สูงอายุกลุ่มที่มีฐานะทางสังคมร่ำรวยมักพบว่ามีการใช้หรือพยายามที่จะใช้อินเทอร์เน็ตและอินเทอร์เน็ตเช่นเดียวกัน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุทั่วไปที่มีแนวคิดทันสมัย ผู้สูงอายุระดับผู้นำในชุมชนต่างๆ หรือแม้แต่ผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา ดังนั้นภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงได้มีการจัดโครงการอบรมการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตให้แก่ผู้สูงอายุในทุกกลุ่มมากขึ้น เช่น โครงการพัฒนาสังคมแห่งความเท่าเทียมด้วยไอซีที และหลักสูตรอบรมการใช้งานคอมพิวเตอร์

และอินเทอร์เน็ตให้แก่ผู้สูงอายุในชุมชนของศูนย์การเรียนรู้ไอซีทีชุมชน โดยกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร รวมไปถึงโครงการขององค์กรอิสระและสถาบันการศึกษาที่มีการจัดอบรมหลักสูตรคอมพิวเตอร์เบื้องต้นสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะเช่นกัน อาทิ อุทยานการเรียนรู้ (TK Park) คณะเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร (ศูนย์เทเวศร์) สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม สถาบันคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และโครงการอบรมวิชาชีพสำหรับผู้สูงอายุ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดเป็นโครงการที่สอนโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายหรือเก็บค่าใช้จ่ายในราคาถูกโดยไม่ได้หวังผลกำไร คือเป็นค่าใช้จ่ายเฉพาะเอกสารประกอบการสอน วัสดุอุปกรณ์ในการสอน และค่าอาหารเท่านั้น เพื่อจัดอุปสรรคด้านฐานะทางเศรษฐกิจที่มีต่อการเรียนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ

การจัดอบรมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุโดยหน่วยงานที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการต่อยอดและแพร่กระจายของแนวคิดการจัดการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะตามแนวทางของชมรม OPPY อย่างแพร่หลาย แต่มีความแตกต่างในเรื่องของผู้เรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และระดับการศึกษาต่ำกว่ากลุ่ม OPPY

การสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุถือเป็นหนึ่งในแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สอนหรือผู้ออกแบบหลักสูตรจำเป็นต้องมีความเข้าใจในลักษณะพื้นฐาน การเปลี่ยนแปลงของร่างกาย สมอง และจิตใจของผู้สูงอายุ รวมทั้งต้องประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุมาปรับใช้ในหลายๆ องค์ประกอบของการเรียนการสอน โดยต้องคำนึงถึงสภาวะต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็น ความเร็ว การจูงใจ ความระมัดระวังที่มากเกินไป การถูกดึงดูดความสนใจได้ง่าย การที่ข้อมูลเดิมขัดขวางต่อการเรียนรู้ใหม่ๆ หรือการยึดติด และการเรียนรู้สิ่งใหม่ไปทำลายข้อมูลเดิมในอดีต หรือการลืมง่าย เป็นต้น (สุรกุล เจนอบรม, 2541)

หม่อมหลวงศุภนิศา เกษมสันต์ (2546) ได้วิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของหลักสูตรการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุของชมรม OPPY ไว้ว่าหลักสูตรต้องได้รับการออกแบบโดยคำนึงถึงความต้องการและความแตกต่างของผู้สูงอายุจากผู้เรียนทั่วไป โดยลักษณะเฉพาะด้านผู้สอน คือ ผู้สอนมีความเข้าใจลักษณะทางจิตวิทยาและข้อจำกัดของผู้สูงอายุ มีความชำนาญในการสอนและการสื่อสารกับผู้สูงอายุ รวมทั้งผู้สอนต้องใช้ความพยายามสูงและใจเย็น สามารถสอนเรื่องเดิมซ้ำๆ เพราะผู้สูงอายุลืมง่าย ลักษณะเฉพาะด้านเนื้อหา ต้องคัดเลือกเนื้อหาเฉพาะที่

ตรงตามความต้องการของผู้สูงอายุ และแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุสามารถนำไปใช้งานได้จริงต้องปรับเนื้อหาให้เข้าใจง่ายขึ้นเพราะสื่อคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุไม่คุ้นเคย ทำให้ยากต่อการทำความเข้าใจ ลักษณะเฉพาะด้านการจัดการเรียนการสอนและวิธีการสอน ได้แก่ การสอนให้เป็นขั้นตอนและเรียงลำดับจากเรื่องที่ยากไปสู่เรื่องที่ซับซ้อนขึ้น ใช้การต่อยอดซ้ำๆ ทวน ผู้สอนต้องสอนอย่างช้าๆ ช้าไปช้ามา เน้นย้ำส่วนสำคัญ และทบทวนความรู้ที่เรียนสม้าเสมอ รวมทั้งสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้สึก “สิ่งสมชายชนะ” เพื่อสร้างกำลังใจและแรงผลักดันให้แก่ผู้สูงอายุ จะเห็นได้ว่าลักษณะเฉพาะที่กล่าวมานี้เป็นรูปแบบและเทคนิควิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้และทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตไปสู่ผู้สูงอายุ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำกลยุทธ์การสื่อสารมาใช้เพื่อความสัมฤทธิ์ผลสูงสุดในการสอน

การให้ความสำคัญและวิเคราะห์ผู้เรียน (Learner) ในการออกแบบหลักสูตรการสอนสามารถเทียบได้กับการวิเคราะห์ผู้รับสารเป้าหมาย (Target audience) ในการวางแผนการสื่อสาร ทั้งนี้เพราะความสำคัญของการสื่อสารที่จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้เรียนเป้าหมาย ดังนั้นเมื่อการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุเปรียบเสมือนตัวสื่อกลางหรือสะพาน (Mediator) ที่ทอดผ่านมาให้ผู้สูงอายุสามารถก้าวข้ามเข้าไปถึงสื่อของคนรุ่นใหม่ได้ (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2554) ผู้วิจัยจึงเกิดข้อสันนิษฐานต่อไปว่า กลยุทธ์การสื่อสารที่เหมาะสมน่าจะเป็นเครื่องมือหรือกลไกสำคัญที่จะช่วยถ่ายทอดความรู้และทักษะด้านคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตไปสู่ผู้สูงอายุได้เช่นกัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่า ในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุนั้น เป็นสถานการณ์หนึ่งที่มีการสื่อสารระหว่างคนที่ต่างรุ่นวัยกันเกิดขึ้นอย่างชัดเจน ได้แก่ ครูผู้สอนที่เป็นวัยกลางคนและผู้ช่วยสอนที่เป็นวัยรุ่น กับผู้เรียนที่เป็นผู้สูงอายุ ซึ่งปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างรุ่น ก็คือ “ช่องว่างระหว่างวัย” (กาญจนา แก้วเทพและคณะ, 2554) เพราะผู้สอนและผู้สูงอายุที่มีวัยต่างกันย่อมมีระบบวิธีคิด ค่านิยม ทักษะคติ เป้าหมายชีวิต หรือรสนิยมที่แตกต่างกันตามไปด้วย ดังนั้นผู้สอนจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจ ยอมรับ และเคารพในความแตกต่างของตนกับผู้เรียน และนำกลยุทธ์การสื่อสารระหว่างรุ่นที่เหมาะสมมาใช้ในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตให้แก่ผู้สูงอายุ เพื่อลดอุปสรรคด้านช่องว่างระหว่างวัยของผู้สอนและผู้เรียน

ด้วยความสำคัญทั้งหมดที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความต้องการศึกษาความเชื่อมโยงของการสื่อสารที่มีต่อการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ ว่าผู้สอนมีการนำกลยุทธ์การสื่อสารมาใช้ในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุอย่างไรบ้าง โดยมุ่งเน้นศึกษาในโครงการอบรมที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุทั่วไปที่อาจมีข้อ

จำกัดทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมให้ได้เรียนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต เพื่อขยายโอกาสการเข้าถึงเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และสื่ออินเทอร์เน็ตให้กับผู้สูงอายุในวงกว้างต่อไป

ปัญหาคำถามวิจัย

1. องค์ประกอบของการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลางเป็นอย่างไร
2. กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลางเป็นอย่างไร
3. ทักษะของผู้สูงอายุที่เข้าเรียนต่อการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลางเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลาง
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลาง
3. เพื่อศึกษาทัศนคติของผู้สูงอายุที่เข้าเรียนต่อการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลาง

ขอบเขตของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะศึกษารวบรวมข้อมูลจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ เอกสารประกอบการสอน และผู้เรียนที่เป็นผู้สูงอายุในโครงการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเบื้องต้นสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลาง โดยผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง และเลือกโครงการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเบื้องต้นสำหรับผู้สูงอายุ 3 แห่ง ได้แก่ 1) โครงการสูงวัย-ไซเบอร์ รุ่นที่ 2 จัดโดยสาขา วิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม 2) โครงการอบรมการใช้เพชฌัญญูเบื้องต้นสำหรับผู้สูงอายุ รุ่นที่ 1 จัดโดยคณะเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราช

มงคลพระนคร (ศูนย์เทเวศร์) และ 3) โครงการอบรมการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเบื้องต้นสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ ครั้งที่ 1/2556 จัดโดยความร่วมมือของบริษัท พีดับบลิวดี มัลติมีเดีย จำกัด และอุทยานการเรียนรู้ (TK Park) เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

การสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง การถ่ายทอดความรู้และทักษะพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ครอบคลุมเนื้อหาที่จำเป็นต่อการใช้งานคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นการสอนในโครงการอบรมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานต่างๆ

องค์ประกอบของการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง ส่วนย่อยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในกระบวนการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ ที่จะทำให้เกิดการเรียนการสอนที่สมบูรณ์และบรรลุวัตถุประสงค์ของการสอน ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน วัตถุประสงค์ เนื้อหาหลักสูตร วิธีการสอน สื่อการสอน และการประเมินผล รวมทั้งองค์ประกอบอื่นๆ ที่อาจมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ

กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง การวางแผนการสื่อสาร การกำหนดรูปแบบและเทคนิควิธีการสื่อสารในการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการสอน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการสอน โดยแบ่งออกเป็นกลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลักของการสื่อสารทั้ง 4 องค์ประกอบ ได้แก่ กลยุทธ์ด้านผู้ส่งสาร กลยุทธ์ด้านผู้รับสาร กลยุทธ์ด้านสื่อ และกลยุทธ์ด้านสาร รวมทั้งกลยุทธ์การสื่อสารระหว่างรุ่น

ทัศนคติ หมายถึง ความเข้าใจ ความคิดเห็น ความรู้สึก และแนวโน้มทางด้านพฤติกรรมที่ผู้สูงอายุมีต่อประเด็นต่างๆ ในการเรียนสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

- 1) ทัศนคติต่อคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ก่อนเรียนและหลังเรียน

2) ทักษะคิดต่อความสามารถในการเรียนรู้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ ก่อนเรียน และหลังเรียน

3) ทักษะคิดต่อการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ ด้านผู้สอน ด้านเนื้อหา ด้านวิธีการสอนและสื่อการสอน และด้านผู้เรียน

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลาง หมายถึง ผู้สูงอายุที่เป็นผู้เรียนของโครงการอบรมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตที่จัดโดยหน่วยงานเอกชนหรือสถาบันการศึกษา เพื่อบริการวิชาการให้แก่ผู้สูงอายุโดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายหรือเก็บค่าใช้จ่ายในราคาถูกโดยไม่หวังผลกำไร แทนการสมัครเรียนกับสถาบัน บริษัทเอกชน หรือชมรมที่เปิดสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุที่เก็บค่าใช้จ่ายในอัตราที่สูงกว่า

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงองค์ประกอบของการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุ ทั้งลักษณะเฉพาะและความแตกต่างจากหลักสูตรการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตทั่วไป เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและออกแบบการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุต่อไป

2. ทราบถึงกลยุทธ์การสื่อสารที่ครูผู้สอนใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตให้แก่ผู้สูงอายุ

3. ทราบถึงทัศนคติของผู้สูงอายุที่มีต่อการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสำหรับผู้สูงอายุในปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตให้ตรงตามความต้องการและเหมาะสมกับผู้สูงอายุต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

